

Sergienko V.V.

doctor of Law, Professor
department of legal regulation of economy
Kharkiv National Economic University
named Simeon Kuznets

Pivovar D.P.

postgraduate student
civil Law and Procedure
Kharkiv National University
interior Ukraine

Сергієнко В.В.

кандидат юридичних наук, професор
кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

Півовар Д. П.

аспірант кафедри
цивільного права та процесу
Харківського національного університету
внутрішніх справ України

**VIOLATIONS OF CIVIL RIGHTS PRINCIPLES OF REGULATION
MODEL AGREEMENTS CONCLUDED RELATIONS
ПОРУШЕННЯ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ПРИ
РЕГУЛЮВАННІ ВІДНОСИН УКЛАДЕННИХ ТИПОВИМИ УГОДАМИ**

Summary: The article is devoted to the issue of respect for and analysis of freedom of contract at the conclusion of standard agreements. Deals that freedom of contract in the implementation of the transfer of ownership of the products in the field of management implemented with certain limitations. The main legal

means to limit contractual freedom in the model contract is the absence of the right to freedom of expression, equality of the parties, which limits the freedom to conclusion contract. A mandatory rules that are even against the will of the parties, therefore, exclude them autonomy will of the parties in the regulation of relations through the agreement.

Key words: freedom of contract, party autonomy, equality of the parties, a manifestation of freedom of contract, contract, model contract.

Анотація: стаття присвячена проблематиці дотримання та аналізу принципу свободи договору при укладенні типових угод. Висвітлено, що свобода договору при реалізації переходу права власності на продукцію в сфері господарювання реалізується з певними обмеженнями. Головним правовим засобом обмеження договірної свободи у типовому договорі є відсутність реалізації права на свободу волевиявлення, рівність сторін, що обмежує свободу при укладанні договору. А імперативні норми, діють навіть проти волі сторін, отже, виключають їх автономію волі сторін при регулюванні відносин за допомогою договору.

Ключові слова: свобода договору, автономія волі сторін, рівність сторін, прояв свободи договору, договір, типовий договір.

В основу сучасного цивільного права будь-якої країни закладені основоположні ідеї, які рухають системою законодавства і перевірені при регулюванні цивільно-правових відносин. Враховуючи те, що основним інструментом, що регулює відносини між суб'єктами цивільних правовідносин в країнах з ринковою економікою є цивільно-правовий договір, дотримання принципів договірного права є необхідною умовою гарантії захисту прав учасників цих правовідносин. Одними із ключових принципів договірного права є принципи свободи договору, автономії волі та рівності сторін при регулюванні умов договору та його укладанні, закріплені у ЦК України.

У даний час принцип свободи договору як на законодавчому, так і доктринальному рівні визнається основоположним для розвитку майнового обороту.

Свобода договору разом з рівністю учасників цивільних відносин та іншими принципами належить до загальних засад цивільного законодавства, закріплених у ст. 3 ЦК, яку можна беззастережно визнати принципом договірного права. Підтвердженням цього слугує зміст ст. 627 ЦК України, згідно з якою сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог Цивільного Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості¹. Де-факто можна стверджувати, що відповідна норма дублює в рамках цивільного права конституційний принцип, відповідно до якого правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством².

З науково-практичного дослідження розвитку та діяльності цивільного суспільства виникає проблематика загально прийнятих демократичних принципів зобов'язального права, де діють такі конструкції як договори. За своєю природою договір, як конструкція, що регулює цивільно-правові відносини, поділяються на різні види які при регулюванні їх змісту та укладанні мають відповідати не тільки загально-правовим принципам, але і принципам договірного права. Розглядаючи деякі договори, які регулюють відносини між учасниками варто визначити, що деякі конструкції договору не відповідають потребам часу та порушують принципи цивільного, договірного права. Так типові договори, які останнім часом найбільш часто застосовують при регулюванні відносин з надання ЖКП суперечать

¹Цивільний Кодекс України. Закон України від 16.01.2003 р. за № 435-IV//Відомості Верховної Ради України. - 2003. - №№40-44. - ст. 356

²Конституція України. Закон України від 28.06.1996 р. за № 254к/96-ВР//Відомості Верховної Ради України. - 1996. - №30. - ст. 141

принципам свободи договору, автономної приватної волі сторін договору і рівноправності сторін.

Виходячи з практики застосування типового договору за національним та європейським законодавством функціонування типових договорів як інструментарію регулювання правовідносин є однією з ключових проблем особливо щодо виникнення відносин між суб'єктами, та захисту сторін при порушенні умов такого договору. Аналізуючи зміст типових договорів можливо дійти висновку, що об'єм прав та обов'язків сторін не є відповідними. Так, об'єм прав у теплопостачальній організації є більшим ніж у споживача і навпаки, об'єм зобов'язань споживача є більшим ніж у постачальника. Також відповідальність сторін не є збалансованою. Тому, при несвоєчасності сплати за теплову енергію споживач має сплатити пеню, а в разі порушення умов договору щодо якості тепла носію за методикою затвердженою постачальником, він здійснює лише перерахунок. Як бачимо, відповідальність за порушення умов договору за типовим договором щодо постачання теплової енергії не є адекватним. Тому, на нашу думку, застосування типових договорів при регулюванні відносин, щодо надання теплової енергії також як і інших видів енергоносіїв можливо, але за умови зміни порядку формування його умов та дотримання принципів договірного права. Метою модернізації типових договорів являється розробка для них найбільш оптимальної конструкції, яка відповідає потребам ліберального приватного права, не порушуючи при цьому принципу свободи договору у цивільному праві.

У багатьох правових системах країн з розвиненою ринковою економікою з початку XX ст. активно розпочала формуватися концепція "формулярного права", до якого включаються джерела нормативного походження, до яких зазвичай відносять типові (зразкові) договори, інші стандартні форми договорів, договори приєднання, які розробляються великими підприємствами, компаніями у певних сферах їх діяльності

(перевезення, страхування, банківське обслуговування тощо)³. В даному випадку варто визначити, що при формуванні таких договорів, на нашу думку також мають дотримуватися принципів договірного права. У своїх стандартних документах (типових чи зразкових договорах, договорах приєднання, документах-формулярах) суб'єкти підприємництва, які надають послуги великій кількості клієнтів, у тому числі фізичним особам-споживачам, закладають деталізовані умови договору. Формулярні джерела мають свої як позитивні, так і негативні риси. Позитивним є насамперед те, що формулярні документи сприяють прискоренню оформлення договірних відносин, підвищенню економності витрат часу тощо. Негативною їх рисою є те, що їх творці досить часто закладають у формулярні документи пільгові умови для себе і більш обтяжливі умови для своїх контрагентів, а також у цих випадках фактично обмежується свобода договору для контрагентів.

Відповідно до Цивільного Кодексу України юридична рівність сторін у цивільно-правовому відношенні є правовим виразом економічної рівності учасників товарно-грошових відносин, кожна з сторін має свій комплекс прав і обов'язків і не підпорядкована іншій. Але при застосуванні формулярного права при регулюванні договорів юридичної рівності, на нашу думку не відбувається, це пов'язано з тим, що підприємець в формулярі часто передбачає для себе умови, що надають йому певні преференції.

Диспозитивні основи в цивільному праві надають можливість вибору між кількома варіантами поведінки в межах, встановлених законом, а також у відповідних випадках визначити зміст цивільних прав і обов'язків, розпоряджатися суб'єктивними правами на свій розсуд.

Отже, одним з втілень диспозитивності у цивільному праві є саме принципи свободи договору, рівності сторін, автономії волі сторін, які при регулюванні відносин за допомогою типових угод не дотримуються.

Таки увага зазначеним принципам має у своїй основі ряд факторів:

³ Цивільне право України. Загальна частина: підручник / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 976 с.

Перетворення відносин власності, відхід від монополії державної власності. Зняття заборон і обмежень на приватну власність істотно змінило й саме поняття “право власності”. Тепер будь-який власник, включаючи громадянина, може за своїм розсудом використати майно для будь-якої діяльності, не забороненої законодавством, зокрема й для підприємницької. Він вправі робити стосовно свого майна будь-які дії, що не суперечать закону, включаючи передачу своїх повноважень іншим особам, використання майна як предмет застави й т.п. Все це істотно розширює втримування цивільної правоздатності.⁴

Свобода договору, рівність сторін, автономія волі пов’язані зі скасуванням всеохоплюючого планування економічних зв’язків, на які сьогодні налягають економісти. Примус до укладання договору зберігається тільки у випадках, строго визначених Цивільним кодексом або при добровільно прийнятому на себе зобов’язанні однієї зі сторін.

Свобода договору, рівність сторін, а також автономія волі пов’язані зі скасуванням системи адміністративних приписів по формуванню умов договору, які при адміністративному регулюванні не надають особам здійснювати захист власних прав (насамперед за ціною товарів і послуг). Зокрема, істотні умови договорів, такі як предмет договору, ціна, строк, визначаються переважно за згодою сторін, з урахуванням їх інтересів, але законодавством, зокрема Законом України «Про ціни і ціноутворення»⁵ передбачено, що держава має в адміністративному порядку здійснювати вплив на встановлення цін та інші умови договору, лише у випадках, установлених чинним законом (наприклад, ціни на житлові й комунальні послуги).

Істотне розширення сфери застосування договору. Тепер шляхом договірних угод вирішуються питання інтелектуальної власності, біржової й

⁴ Горев В.О. Істотні умови договору як обмеження договірної свободи учасників цивільних правовідносин // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених. — Сімферополь, 2006. — Вип. 9. — С. 165-170.

⁵ Закон України «Про ціни і ціноутворення» від 21.06.2012 № 5007-VI

банківської діяльності, обіг цінних паперів і т.д. Разом з тим, індивідуальна воля, складова основа свободи договорів, відносна. Люди наживе в суспільстві й повинна дотримуватися законів цього суспільства.

Свобода одного не повинна порушувати свободу іншого. Свобода договору не є безмежною, вона існує в рамках чинних нормативних актів, звичаїв ділового обороту, а дії сторін договору мають ґрунтуватися на засадах розумності, добросовісності та справедливості⁶.

Головним правовим засобом обмеження договірної свободи у типовому договорі є порядок його формування, надання йому ознак Закону, які діють навіть проти волі сторін, отже, виключають їх автономію у вирішенні того чи іншого питання.

Винятком із загального принципу свободи договору є випадки, коли:

а) укладення договору певного типу може бути заборонено тим або іншим суб'єктам, що впливає, як правило, з природи діяльності, що оформляється відповідними договорами. Так, гарантом правочину про видачу банківської гарантії може бути або кредитна, або страхова організація; фінансовим агентом за договором фінансування може бути лише спеціалізована організація; приймати внески і укладати договір банківського внеску можуть лише банки; страхувальниками за договорами страхування можуть бути тільки страхові організації. Укладання цих договорів іншими суб'єктами тягне визнання їх недійсними;

б) укладення договору є обов'язковим (публічний договір, основний договір, укладений у виконання попереднього, договір з особою, що виграла торги, договори соціальної оренди житлових приміщень, при виконанні оборонного, мобілізаційного замовлення тощо);

в) укладення договору певного типу може бути заборонено тим або іншим суб'єктам, що впливає, як правило, з природи діяльності, що

⁶Горев В.О. Свобода договору як загальна засада цивільного законодавства України : дис... кан. юрид. наук: 12.00.03 / В.О. Горев. – Х., 2007. – 203с.

оформляється відповідними договорами. Так, гарантом правочину про видачу банківської гарантії може бути або кредитна, або страхова організація; фінансовим агентом за договором фінансування може бути лише спеціалізована організація; приймати внески і укладати договір банківського внеску можуть лише банки; страхувальниками за договорами страхування можуть бути тільки страхові організації. Укладання цих договорів іншими суб'єктами тягне визнання їх недійсними;

г)будь-яка із сторін договору позбавлена можливості брати участь у формуванні його умов (на основі договору приєднання, попереднього договору, договору на користь третіх осіб).

Підсумовуючи, варто зазначити, що свобода договору, рівність сторін та автономія волі в сфері господарювання реалізується з певними обмеженнями, проявом таких є інститут типових договорів. Сучасний стан практики використання поняття типового договору та суміжних понять зумовлюють необхідність дослідження даної проблематики.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
3. Цивільне право України. Загальна частина: підручник / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К.: ЮрінкомІнтер, 2010. – 976 с.
4. Горєв В.О. Істотні умови договору як обмеження договірної свободи учасників цивільних правовідносин // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених. — Сімферополь, 2006. — Вип. 9. — С. 165-170.
5. Закон України «Про ціни і ціноутворення» від 21.06.2012 № 5007-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012.
6. Горєв В.О. Свобода договору як загальна засада цивільного законодавства України : дис... кан. юрид. наук: 12.00.03 / В.О. Горєв. – Х., 2007. – 203 с.
7. Луць А.В. Свобода договору в цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А.В. Луць. — К., 2001. — 18 с. Ансон В. Договорное право / В. Ансон; под ред. О.Н. Садикова. — М., 1984. — 464 с. Н.